

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ НАУЧЕН ЦЕНТЪР ПРИ БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЖЕВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. М. Т. КАЛАШНИКОВА
НАУЧНОЕ СООБЩЕСТВО “ПИСЬМЕННОЕ НАСЛЕДИЕ”
DIGITAL MEDIEVALIST SCHOLARLY COMMUNITY
ФОНДАЦИЯ „УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ“

**Писменото наследство
и информационните технологии**

El’Manuscript–2014

Материали от V международна научна конференция
Варна, 15–20 септември 2014 г.

София · Ижевск
2014

Сборникът е издаден с финансовата подкрепа на Министерството на образованието и науката на Република България по процедура за подкрепа на международни научни форуми.

Отговорни редактори: проф. дфн В. А. Баранов
  доц. д-р В. Желязкова
  д-р А. М. Лаврентъев

Редактори: Нели Ганчева, Веселка Желязкова (български текст)
  О. В. Зуга, В. А. Баранов (руски текст)
  Кевин Хокинс (Kevin Hawkins) (английски текст)

Писменото наследство и информационните технологии [Текст] : материали от V международна науч. конф. (Варна, 15–20 септември 2014 г.) / отг. ред. В. А. Баранов, В. Желязкова, А. М. Лаврентъев. — София ; Ижевск, 2014. — 448 с.

Сборникът съдържа материали от конференция, посветена на разработването и създаването на съвременни средства за съхраняване, описване, обработка, анализ и публикуване на ръкописни и старопечатни книжовни паметници и исторически извори, а също и на въпросите за подготвянето на електронни ресурси в областта на хуманитаристиката и тяхното използване в научните изследвания и преподаването.

© Кирило-Методиевски научен център — БАН, 2014
© Ижевский государственный технический университет
им. М. Т. Калашникова, 2014
© Авторски колектив, 2014
© Лилия Тошкова — графичен дизайн на корицата, 2014

ISBN 978–954–9787–25–2

Възможно ли е ново критично издание на *Беседа против богомилите* на Презвитер Козма?

Георги Минчев

Богомилство, антибогомилски славянски паметници, критично издание на старобългарски текстове

Is a New Critical Edition of the *Sermon Against the Bogomils* by Presbyter Cosmas Possible?

Georgi Minchev

This paper focuses on issues related to creating a new edition of the *Sermon Against the Bogomils* by Presbyter Cosmas (from the second half of the 10th or the beginning of the 11th century) based mainly on two existing critical editions of the text: of M. G. Popruzhenko (1936) and Y. K. Begunov (1973).

Откритата през първата половина на XIX *Беседа срещу богомилите* на Презвитер Козма е основен славянски извор за проучване на доктрината на получената широко разпространение във византийско-славянския свят неоманихейска ерес. За интереса към този текст свидетелстват шестте му издания по различни преписи: две през XIX в. [I. Kukuljević Sakcinski 1857; И. Соколов 1864] и четири – през XX в. [М. Г. Попруженко 1907; М. Г. Попруженко 1936; А. Vaillant, Н. Puech 1945¹; Ю.К. Бегунов 1973]. С най-голям авторитет се ползват двете последни издания и особено труда на Юрий К. Бегунов, който, за разлика от своя предшественик, работил едва със седем ръкописа, е имал възможност да проучи и използва 25 ръкописа от XV–XIX в., като само шест от тях съдържат пълния текст на *Беседата*. На базата на познатите му преписи руският учен прави опит да реконструира историята на текста: според него архетипът на творбата (авторският текст на Козма) още в края на X в. е разделен на три текста, наречени от автора „хиперархетипове“, означени в неговата схема с α , β и γ [Бегунов 1973, с. 184]. През XIII в. творбата е преписана в Украйна (този препис е наречен от Ю. К. Бегунов „галицийски“), но от него за съжаление е запазен само един лист. Следващите преписи, зависими от α , β и γ , са руски, като най-старите са от XV в.: това са т.нар. Волоколамски (от края на XV в.)² и Соловецки (известен още като Казански – от 1491–1492 г.)³. И двата са

¹ Изданието на Анре Вайан е на базата на труда на М. Г. Попруженко от 1936 г. и не представлява особен интерес от гледна точка на историята на текста. Но прецизният езиковедски анализ, хипотезите относно изворите, използвани от старобългарския книжовник и особено френският превод на творбата помагат за рецепцията ѝ в средите на западноевропейските медиевисти.

² РГБ, собр. Волоколамского монастыря, № 8. Това е преписът, послужил като основен

създадени в новгородска езикова среда, редакцията е църковнославянска, като запазените среднобългарски правописни и морфологични особености дават основание да се допусне, че са зависими от пренесен на руските земи среднобългарски ръкопис. Соловецкият ръкопис се превръща в основен за Ю. К. Бегунов при критическото издание на текста, сравнен в различията с още 14 руски ръкописа църковнославянска редакция.

Прегледът на съществуващите издания и натрупаната върху творбата на Превзвигер Козма литература поставя два важни въпроса: 1) доколко критични са изданията на М. Г. Попруженко и Ю. К. Бегунов?; 2) възможно (и необходимо) ли е ново издание на текста, реконструиращо езиковата среда, в която е била създадена *Беседата*: крайт на старобългарският период (X или самото начало на XI в.)? За да се отговори на тези въпроси, е необходимо да се направи критичен анализ на двете най-авторитетни издания на *Беседа срещу богомилите*.

Сравнението между някои от най-старите преписи на *Беседата* позволява на М. Г. Попруженко да твърди, че от правописна и морфологична гледна точка Волоколамският препис е най-близко до южнославянският кодекс, пренесен в Русия след XIV в. и послужил за образец на руските текстове. Според автора „оригинала, с който е разполагал преписвачът Павел Василиев не е бил все още напълно русифициран, а е бил все още близък на онзи [препис – ГМ], проникнал от България в Русия” [Попруженко 1936, с. VII]. Като доказателство за това твърдение са посочени следните особености: честа употреба на шт вместо щ; съкращенията, смъвште, аште, но също аще, поунтаюнмъ; непоследователно записване на групите ръ, лъ: оумлъ-уатн, но също молуаще; оудръжатн, но също оудержатн; употреба на infinitivus imperativus: въ акы ѹада свѣтоуу ходитн н живѣте по духуу и др.

Независимо, че Ю. К. Бегунов отчасти се съгласява с наблюденията на своя предшественик, признавайки, че Волоколамският и Соловецкият ръкописи са близки помежду си, защитава донякъде арбитражно избора си за Соловецкия ръкопис като основен на изданието му, тъй като бил „по-близък до среднобългарския оригинал“ отколкото по-русифицирания Волоколамски [Бегунов 1973, с.165]. Тази позиция е логична, ако се вземе предвид желанието на автора на всяка цена да наложи препис, който до този момент не е бил основа на издание (Волоколамският е бил публикуван преди него два пъти).

Отделни проблеми, свързани с предишните издания на *Беседа срещу богомилите* са: начинът за предаване на съкращенията и принципите за отбелязване на различията под линия. М. Г. Попруженко, следвайки установената за онова време традиция, не развързва съкращенията и отбелязва под линия всички, дори най-дребни правописни отклонения в използваните за сравнение с Волоколамския препис шест ръкописа. Подобна стратегия по отношение на различията избира

текст за изданието на М.Г. Попруженко.

³ РГБ, собр. Соловецкого монастыря, № 856.

и Ю. К. Бегунов. Що се отнася до съкращенията, в изданието от 1973 г. те са развързани, но според църковнославянската норма, като лисващите или надписани графемни са вкарани в реда в скоби, напр.: ч(ε)л(овѣ)къ, ѡ(тѣ)ць, ц(ε)рк(о)вь, кр(ε)стъ.

Двете последни издания на *Беседа срещу богомилите* на Презвитер Козма са добра основа за подготвянето на един реконструиран текст на творбата. Както е извесно, тя се датира към втората половина на X в. или самото начало на XI, т.е. в периода на късната старобългарска норма. Козма е продължител на делото на автори като Йоан Екзарх, чиито преводи и компилации впрочем е използвал [Минчев, Сковронек 2014, под печат]. В своя речник А. Давидов реконструира лексемите от *Беседата* именно според старобългарската норма [Давидов 1976]. Реконструкции, базирани на различна методология, са правени с успех и в издания на старобългарски текстове [вж. напр. Aitzetmüller 1958-1975; Bakker 1994].

Бъдещото реконструирано издание на *Беседа срещу богомилите* ще бъде основано на следните принципи:

- за основен текст се приема Волоколамският препис по изданието на М. Г. Попруженко, а разночетенията са по Соловецкия и още девет ръкописа от XVI–XVII в. (така, както са дадени под линия от двамата руски палеослависти);
- съкращенията се развързват според старобългарската норма, напр.: сѣтѣн прѣсѣн н апѣстолн; крѣсть – кръсть;
- правописните особености и морфологични особености също се възстановяват според старобългарската норма;
- в разночетенията не се отбелязват правописни отклонения, а единствено морфологични и синтактични.

Литература

- Бегунов 1973 – Бегунов Ю. К. Козма Пресвитер в славянских литературах. С., 1973.
- Давидов 1976 – Давидов А. Речник-индекс на Презвитер Козма. С., 1976.
- Минчев, Сковронек 2014 – Минчев Г., М. Сковронек. Сведения о дуалистических ересях и языческих верованиях в *Шестоднев* Иоанна Экзарха // *Studia Ceranea*, vol. 4/2014 (под печат).
- Попруженко 1907 – Попруженко М. Г. Св. Козма Пресвитера Слово на еретики и поучение от божественных книг // *Памятники древней письменности и искусства*, т. 167, СПб., 1907.
- Попруженко 1936 – Попруженко М. Г. Козма Пресвитер – болгарский писатель X века // *Български старини*, т. XII, С., 1936.
- Соколов 1864 – Соколов И. Памятник древнерусской духовной литературы. Беседа Козмы Пресвитера на богомилов (X–XI вв.) // *Православный собеседник* I, 1864, 483–500; II, с. 81–108, 198–220, 310–330, 411–426.
- Aitzetmüller 1958–1975 – Aitzetmüller R. *Das Hexaameron des Exarchen Johannes*. Vol. 1–7, Graz, 1958–1975
- Bakker 1994 – Bakker M. *The New Testament Lections in the Euchologium Sinaiticum* // *Polata knjigopisnaja*, 25–26, 1994, 3–28, 183–212.

Археографски, извороведски, кодикологични и текстологични изследвания...

Kukuljević Sakcinski 1857 – Kukuljević Sakcinski I. Prezvitara Kozme Slovo o bogomilih // Arkiv za povjesnicu jugoslovensku, IV, Zagreb, 1857, 69–97.

Vaillant, Puech 1945 – Vaillant A., H. Puech. Le traité contre les Bogomiles du prêtre Cosmas // Travaux publiés par l'Institute des études slaves, t. XXI, Paris, 1945.